

Державний департамент США

Міжнародний звіт щодо релігійної свободи за 2006 рік

Випущений Відділом з питань демократії, прав людини та праці

УКРАЇНА

Конституція України 1996 року та Закон "Про свободу совісті та релігійні організації" (1991 року) гарантують громадянам задоволення релігійних потреб у віросповіданні, і уряд в цілому шанує це право, однак виникали окремі проблеми на локальному рівні, часом унаслідок того, що місцеві органи влади підтримували одну зі сторін у конфліктах між релігійними організаціями. Релігійні громади всіх спрямувань мають сприятливі умови для своєї діяльності, проте деякі місцеві чиновники іноді чинять перешкоди представникам релігійних меншин і нетрадиційних релігій при реєстрації парафій та придбанні чи оренді майна.

Істотних змін у стані релігійної свободи за період, висвітлений у даному звіті, не відбулося, і урядова політика була спрямована на забезпечення свободи віросповідання. Як і раніше, були певні труднощі, пов'язані з реєстраційними і майновими питаннями, втім, уряд продовжував сприяти поверненню релігійним громадам деяких об'єктів, що перебувають у комунальній власності.

В цілому мирні міжконфесійні відносини у суспільстві сприяли релігійній свободі, однак траплялися окремі винятки, зокрема у стосунках між лідерами конкуруючих конфесій однієї й тієї ж віри. Мали місце і поодинокі вияви антисемітських і антиісламських настроїв. Роль форумів для вирішування суперечок та обговорення законопроектів, які стосуються релігійного життя, відіграють Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (Всеукраїнська рада) - впливовий міжконфесійний урядовий консультативний орган, а також Конференція представників християнських церков України та Рада євангельських протестантських церков.

Уряд Сполучених Штатів обговорює питання релігійної свободи з українським урядом у загальному контексті своєї політики, спрямованої на захист прав людини.

Розділ I. Релігійна демографія

Площа України становить 233 тисячі квадратних миль (603,7 квадратних кілометрів), а населення - 47 мільйонів чоловік. Кількість тих, хто вважає себе віруючим, за даними різних досліджень, коливається у широких межах. За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного у жовтні 2003 року Центром Разумкова (провідною незалежною аналітичною установою країни), віруючими визнали себе 75,2% громадян України. 37,4% опитаних повідомили, що ходять до церкви, а 21,9% відповіли, що не вірять у Бога. На 1 січня 2006 року у країні було 30 507 релігійних організацій, у тому числі 29 262 релігійні громади. За даними уряду, в Україні діє приблизно 1679 незареєстрованих релігійних громад. Понад 90% релігійно активного населення країни є християнами, переважно православними. Релігійне життя в цілому активніше у західній частині країни.

У 2004 році авторитетна газета "День" оприлюднила результати опитування, проведеного Всеукраїнською соціологічною службою. З усіх віруючих респондентів 50,44% асоціювали себе з Українською православною церквою Київського патріархату; 26,13% - з Українською православною церквою Московського патріархату; 8,02% - з Українською греко-католицькою церквою, яку іноді називають уніатською церквою або католицькою церквою візантійського (східного) обряду; 7,21% - з Українською автокефальною православною церквою. Ще 2,19% опитаних вважало себе римо-католиками, стільки ж - протестантами, 0,63% - іудеями, а решта, тобто 3,2%, віднесла себе до "інших деномінацій".

Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП) має 35 єпархій і 10 875 зареєстрованих громад, що становлять приблизно 68% усіх православних християнських громад України. Переважна їх більшість зосереджена у центральних, південних і східних областях. УПЦ МП очолює митрополит Київський Володимир (Сабодан). УПЦ МП, в якій налічується 9072 священники, називає себе Українською православною церквою.

Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) утворилася після проголошення незалежності. З 1995 року її очолює патріарх Філарет (Денисенко),

колишній митрополит Києва і Всієї України Російської православної церкви. УПЦ КП має 31 єпархію, 3721 зареєстровану громаду і 2693 священники. Близько 60% мирян УПЦ КП мешкає у західному регіоні України. Українську православну церкву Київського патріархату не визнає УПЦ МП.

Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) - найменша з трьох головних православних церков України. Вона була заснована у 1919 році у Києві, заборонена за радянської доби та легалізована у 1989 році. УАПЦ налічує 686 священників і має у своєму складі 12 єпархій і 1166 зареєстрованих громад, приблизно 70% яких перебувають на заході країни. В інтересах можливого майбутнього об'єднання з іншими православними церквами УАПЦ не обирала наступника покійного патріарха Дмитрія. УАПЦ формально очолює митрополит Тернопільський і Подільський Мефодій. Проте великі Харківсько-Полтавська, Львівська, Рівненсько-Волинська і Таврійська єпархії офіційно розірвали стосунки з Мефодієм і зажадали безпосереднього підпорядкування Вселенському патріархові Варфоломію.

Прихильники Української греко-католицької церкви (УГКЦ) становлять найчисленнішу після православних релігійну громаду. УГКЦ була утворена в результаті укладення Брестської церковної унії 1596 року і переходу під юрисдикцію Папи римського з метою об'єднання православної та католицької церков. У Радянському Союзі 1946 року цю церкву було поставлено поза законом. Діяльність УГКЦ легалізовано у 1989 році. Впродовж 43 років УГКЦ була найбільшою забороненою релігійною організацією у світі. В УГКЦ налічується 18 єпархій, 3433 зареєстровані парафії та 2136 священників. На греко-католиків, кількість яких становить приблизно 4 мільйони, припадає більшість віруючих у західному регіоні України.

Римсько-католицьку церкву традиційно асоціюють із громадянами польського походження, які живуть переважно у центральних та західних областях України. Римсько-католицька церква має 7 дієцезій та 879 зареєстрованих парафій і 499 священників, які задовольняють релігійні потреби близько 1 мільйона чоловік.

За роки незалежності в Україні різко зросла кількість протестантських громад. Найбільшою з них є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (Союз баптистів), який, за його ж даними, об'єднує 500 тисяч мирян і понад 3 тисячі місцевих громад. У Союзі баптистів налічується 3106 пасторів. Кількісно зростають і громади англікан, кальвіністів, лютеран, методистів, п'ятидесятників, пресвітеріан, а також церкви Ісуса Христа святих останніх днів (мормонів), свідків Єгови, адвентистів сьомого дня та інших деномінацій.

Іудейська громада в Україні має давню історію. Дані про кількість єврейського населення дуже різняться. Згідно з інформацією Державного комітету статистики, під час перепису населення 2001 року у країні зареєстровано 103 600 євреїв, однак, на думку деяких лідерів єврейських громад, їхня кількість сягає 300 тисяч. Дані Всеукраїнської соціологічної служби від 2004 року в цілому підтверджують останню цифру. Вважається, що від 35 до 40% євреїв беруть активну участь у житті своєї громади. В Україні зареєстровано 240 єврейських організацій. Переважна більшість релігійно активних євреїв сповідує ортодоксальний іудаїзм. В Україні діє також 104 зареєстровані громади руху "Шабрад-Любавич" і 45 громад прогресивного (реформованого) іудаїзму.

Деякі мусульманські лідери вважають, що в Україні налічується 2 мільйони мусульман, хоча, за даними уряду та більшості незалежних джерел, їхня кількість набагато менша - приблизно 500 тисяч. У країні діє 457 зареєстрованих мусульманських громад, 320 з яких - на Кримському півострові. Шейх Тамім Ахмед, муфтій України, який є членом Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, вважає, що у Києві живе 50 тисяч мусульман, переважно іноземців. Більшість українських мусульман - це кримські татари. У 1944 році за наказом Сталіна кримських татар силоміць депортували з Криму в Узбекистан, але у 1989 році їм дозволили повернутися. В Україні налічується приблизно 300 тисяч кримських татар, 267 тисяч з яких живе на півострові.

За офіційними даними, в Україні діє 15 нетрадиційних релігійних рухів. На 1 січня 2006 року було зареєстровано 29 громад Товариства свідомості Кришни і 47 буддійських громад. За урядовою інформацією, на 1 січня 2006 року в Україні діяло 175 теологічних освітніх закладів, на денних відділеннях яких навчався 9721 студент, а на заочних - 10 727 студентів. Велику активну роботу іноземні релігійні діячі багатьох віросповідань і деномінацій. За урядовими оцінками, 51% священників Римсько-католицької церкви є іноземними громадянами. Релігійні діячі, котрі приїждять в Україну з-за кордону, відіграють особливо важливу роль у функціонуванні протестантських і мормонських громад, основною передумовою кількісного зростання яких є місіонерська діяльність. Іудейські громади покладаються і на допомогу іноземних релігійних лідерів, оскільки багато рабинів не є громадянами України.

Розділ II. Стан релігійної свободи

Законодавча і правова база

Конституція України 1996 року та Закон "Про свободу совісті та релігійні організації" 1991 року гарантують громадянам свободу віросповідання, і влада на всіх рівнях намагається захистити це право і не допускати зазіхань на нього з боку як держави, так і приватного сектора. Однак представники деяких релігійних меншин і нетрадиційних релігій нашоувхувалися на труднощі при реєстрації громад і придбанні чи оренді майна.

В Україні немає державної релігії, однак існує тенденція до домінування УПЦ Московського патріархату та Української греко-католицької церкви, відповідно, на сході та заході країни. У деяких регіонах місцева влада стає на бік релігійної більшості, зокрема у багатьох областях на сході та півдні країни вона підтримує УПЦ МП. Так, згідно із заявами Римсько-католицької церкви, Одеська міська рада на вимогу місцевих лідерів УПЦ МП істотно обмежила діяльність католицької благодійної організації "Карітас", яка опікувалася безпритульними дітьми. І навпаки, у західному регіоні місцеві органи влади часто симпатизують УГКЦ та УПЦ КП.

22 березня 2006 року Президент В. Ющенко закликав до створення в Україні помісної православної церкви, що викликало заперечення з боку УПЦ МП і більшості протестантських церков. УПЦ МП застерегла Президента щодо неприйнятності "політизації" та "штучного" прискорення об'єднавчого процесу.

Суди, інтерпретуючи закон, не завжди сприяють релігійній свободі і часто стають на бік домінуючої конфесії. Так, наприклад, увагу українських і міжнародних засобів масової інформації та неурядових організацій привернув випадок, коли один з місцевих судів Черкаської області виправдав священника УПЦ МП, звинуваченого у розпалі міжконфесійної ворожнечі та нападі на шістьох свідків Єгови, яких він побив ціпком. Священик визнав факт побиття і прилюдно заявив, що "вчинив би так само ще раз", бо ті шестеро буцімто вторглися на його територію і штовхнули його. Свідки Єгови також поскаржилися на те, що у Донецькій області було скоєно напад на двох жінок - членів їхньої організації. Як повідомили свідки, міліція відмовилася реєструвати їхню заяву за фактом, передбаченим статтею 161 Кримінального кодексу (розпалювання ворожнечі на релігійному ґрунті).

У країні офіційно святкується низка релігійних свят, зокрема Різдво, Великдень і Трійця, причому за юліанським календарем, яким послуговуються православні та греко-католики.

Засоби масової інформації повідомили, що Президент В. Ющенко своїм указом від 22 квітня 2005 року скасував Держкомрелігій і передав його функції Міністерству юстиції та Державному секретаріатові. Цей крок був сприйнятий з обережним оптимізмом представниками найбільших релігійних громад, неурядовими організаціями та політологічними центрами, які загалом вважали Держкомрелігій архаїчною корумпованою структурою радянського зразка. Деякі великі релігійні об'єднання сприйняли рішення Президента негативно, стверджуючи, що Держкомрелігій, попри всі його недоліки, виконував важливу роль виразника інтересів релігійних організацій в уряді, виступав посередником у міжконфесійних суперечках і дискусіях між церквами та різними урядовими відомствами.

За законом, релігійне об'єднання, аби отримати статус юридичної особи, повинне зареєструвати свої символи віри і статут як регіональної чи загальнонаціональної організації та нараховувати щонайменше 10 повнолітніх членів. Реєстрація дає релігійній організації право здійснювати економічну діяльність, зокрема видавати літературу, відкривати рахунки у банку, провадити майнові операції. За законом, реєстрація має тривати протягом 1 місяця або 3 місяців, якщо органи влади вважатимуть за необхідне залучити експертів для з'ясування законності діяльності релігійної групи. Відмова у реєстрації може бути оскаржена у суді.

Згідно із законом, релігійні організації користуються привілейованим статусом у тому відношенні, що лише вони мають право вимагати від держави повернення майна, конфіскованого у них радянським режимом. За звітний період предметом розгляду були переважно будівлі та об'єкти, конче необхідні для задоволення релігійних потреб. Релігійні громади повинні звертатися із заявами про повернення їм майна до місцевих органів влади. Незважаючи на те, що такі заяви мають розглядатися протягом одного місяця, часто цей процес триває набагато довше.

Процес повернення власності релігійним громадам ускладнюється внутрішнім суперництвом, яке спостерігається у середовищі християнської, іудейської та мусульманської конфесій. Повільне повернення власності серед іншого пояснюється складним економічним становищем країни, яке істотно обмежує можливості відселення організацій і громадян, котрі займають приміщення, що раніше належали релігійним громадам. Деякі групи відзначають поступ у справі повернення власності релігійним громадам, водночас інші говорять про його повну відсутність. Багато об'єктів, на які претендують релігійні організації, мають статус історичних пам'яток або зайняті державними установами. Всі великі церкви закликали уряд до встановлення прозорості правової процедури задоволення законних вимог щодо повернення їм майна.

Реєстрацію релігійних організацій здійснює Державний департамент у справах релігій (ДДСР) Міністерства юстиції - наступник Державного комітету у справах релігій, який дістався Україні у спадок від радянських часів. ДКСР був скасований указом Президента у квітні 2005 року. Цей крок було сприйнято з обережним оптимізмом представниками найбільших релігійних громад, неурядовими організаціями та політологічними центрами, які загалом вважали ДКСР архаїчною корумпованою структурою радянського зразка. На думку уряду, створення ДДСР повинне було деполітизувати процес реєстрації та привести його у відповідність до європейських норм. Однак деякі великі релігійні об'єднання поставилися до рішення Президента негативно, стверджуючи, що ДКСР, попри всі його недоліки, виконував важливу роль виразника інтересів релігійних організацій в уряді й виступав посередником у міжконфесійних суперечках і дискусіях між церквами та різними урядовими відомствами. Дехто з оглядачів відзначає, що, перебуваючи у процесі становлення, ДДСР, який має здійснювати керівництво своїми регіональними відділами, досі не має достатніх важелів впливу на обласному і міському рівнях.

Лідери мормонів стверджували, що у звітному періоді Чернівецька міська влада відмовилася зареєструвати їхню громаду.

Представники Автономної української православної церкви в Америці повідомили, що ДДСР відмовився зареєструвати їхню громаду. ДДСР спростовує це звинувачення.

Представники мусульманства у Києві і в Криму повідомляють про труднощі, з якими вони стикаються при реєстрації своїх громад. Так, наприклад, Харківська обласна державна адміністрація відмовляється зареєструвати мусульманську громаду вже впродовж 12 років. Лідери мусульманської громади висловлюють невдоволення діями Міністерства освіти, яке досі не зареєструвало ісламську школу.

Закон обмежує діяльність релігійних організацій, центри яких розташовані за межами України, і жорстко регламентує діяльність духівництва, проповідників і вчителів, які не є громадянами країни та представляють закордонні релігійні центри. Однак не було повідомлень про те, що уряд використовував ці положення для реального обмеження діяльності таких релігійних організацій. Релігійні діячі, аби отримати візу, повинні мати запрошення від зареєстрованої в Україні релігійної організації та дозвіл уряду. Вони можуть проповідувати, проводити богослужіння та займатися іншими видами канонічної діяльності "лише у тих релігійних організаціях, на запрошення яких вони прибувають в Україну, і лише з офіційної згоди державного органу, який зареєстрував статут і символ віри цих організацій".

У 2005 році було видано візи 8349 іноземцям, які відвідали Україну з релігійною метою. Приблизно 3500 із цих віз отримали священики, котрі прибували до країни з метою проведення богослужінь або здійснення тривалої місіонерської діяльності. Згідно з урядовою інформацією, жодному з релігійних діячів не було відмовлено в оформленні візи.

Релігійне наставництво у державних школах заборонене, однак Президент В. Ющенко за підтримки духовництва чотирьох провідних християнських церков дав доручення Міністерству освіти запровадити у школах курс під назвою "Етика віри", починаючи з 1 вересня 2005 року. ДДСР, провідні релігійні діячі та засоби масової інформації визнають, що запровадження нової дисципліни у загальнонаціональних масштабах відбувається безсистемно. У деяких загальноосвітніх навчальних закладах на сході країни школярі вивчають не лише етику віри, а й "етику", розроблену у радянський час на основі атеїстичної доктрини. У Харківській області учні п'ятих класів можуть відвідувати факультативні заняття з християнської етики, однак лише з дозволу батьків. Лідери іудейських громад, в цілому підтримуючи вивчення етичних і громадянських норм у школі, наполягають, аби воно провадилося на засадах релігійної нейтральності. Школи, які діють при релігійних громадах, користуються правом включати у плани позакласної роботи елементи релігійної освіти.

Уряд сприяє міжконфесійному порозумінню, проводячи систематичні консультації з Всеукраїнською радою, яка представляє понад 90% релігійно активного населення країни. Всеукраїнську раду скликають один раз на 2-3 місяці, і вона обирає керівництво за ротаційним принципом. Релігійні організації - члени Ради використовують її як форум, на якому обговорюють потенційні міжконфесійні проблеми, а також як засіб спілкування з урядом при обговоренні законопроектів, що стосуються релігійного життя. Президент В. Ющенко провів зустріч з Радою 3 березня 2006 року. Обласні державні адміністрації та лідери місцевих релігійних громад у більшості регіонів України сформували обласні Ради церков і релігійних організацій.

Обмеження релігійної свободи

Лідери мормонів у Києві скаржилися на відмову уряду ввести їхніх представників до складу Всеукраїнської ради. Вони стверджують, що перебування поза Радою позбавляє їхню організацію формальних ознак легітимності та викликає у електронних засобів масової інформації небажання продавати їй ефірний час.

Представники УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ та Римсько-католицької церкви зазначали, що місцеві органи влади на сході та півдні країни віддавали перевагу УПЦ МП при вирішуванні майнових і реєстраційних питань. Зокрема, ієрархи УПЦ КП повідомили, що державні адміністрації Одеської та Полтавської областей умисно зволікають з реєстрацією парафій, які у передбаченому законом порядку перейшли з УПЦ МП до УПЦ КП.

Представники прогресивного іудаїзму зауважують, що Дніпропетровська обласна держадміністрація зареєструвала лише осередок руху "Шабад-Любавич", і скаржаться на труднощі при вирішуванні питання про повернення майна харківською міською владою. Вищі ієрархи УПЦ МП звертають увагу на те, що після Помаранчевої революції 2004 року та обрання Президентом Віктора Ющенка їхня церква зазнає дискримінації з боку Рівненської, Львівської та Волинської обласних держадміністрацій. Представники УПЦ МП стверджують також, що у Рівненській області місцеві чиновники і прибічники УПЦ КП не раз погрожували священикам УПЦ КП та членам їхніх сімей.

Кардинал УГКЦ Гузар, а також провідні члени іудейської громади в Україні закликали уряд до вдосконалення закону про освіту, який забороняє релігійним організаціям, зокрема УГКЦ, засновувати початкові й середні школи і провадити у них навчання.

За словами єпископа Римсько-католицької церкви Броніслава Бернацького, Одеська міська адміністрація, виконуючи вказівки УПЦ МП, перешкоджала підготовці римсько-католицьких священиків для одесько-сімферопольської дієцезії. Зокрема, вона не затвердила рішення про повернення церкві будівлі Одеської римсько-католицької семінарії, конфіскованої радянським режимом, і закидала єпископу Бернацькому, що у його дієцезії "забагато священиків-іноземців".

У Збройних Силах України інститут військових священиків офіційно відсутній. Однак військовослужбовці регулярно отримують доступ до релігійних відправ, і у багатьох військових частинах є священики. В армії проводять православні богослужіння і широко використовують православну символіку.

Уряд продовжував сприяти побудові культових споруд. На 1 січня у розпорядженні релігійних організацій перебувало 21 075 споруд культового призначення, приблизно 6200 з яких їм було передано в оренду. На цю ж дату тривало спорудження ще 2420 храмів. За період з 1992 до 2004 року уряд взяв участь у фінансуванні будівництва 4398

культових споруд. Однак іудейські й баптистські громади скаржилися, що держава фінансує будівництво самих лише православних церков. Зокрема, уряд не виділяв коштів на будівництво та ремонт синагог.

Велика кількість релігійних громад вказує на труднощі у спілкуванні з Київською міською адміністрацією та органами влади інших великих міст при виділенні земельних ділянок та отримванні дозволів на забудову. Однак із подібними проблемами стикаються не тільки релігійні організації.

Представники УГКЦ скаржаться на утиски з боку Одеської міської влади, яка не дозволяє їм придбати ділянку землі у межах міста.

Лідери євангельських протестантських груп висловлювали стурбованість з приводу дискримінації з боку міської та обласної влади в Одесі й Херсоні. Вони скаржилися на те, що чиновники втручалися у релігійні відправи, створювали перешкоди при закупівлі матеріалів для будівництва церков і виявляли неспроможність захистити майнові права їхньої релігійної організації.

Лідери Всеукраїнського союзу баптистів скаржилися на дії Генерального прокурора, який намагався вилучити у їхньої громади храмову споруду в центрі Києва. Вони не виключають політичної вмотивованості дій прокурора, оскільки один із впливових політиків водночас є відомим баптистським священиком.

Незважаючи на численні прохання римсько-католицької громади та особисте звертання покійного Папи римського Івана Павла II, уряд досі не повернув Римсько-католицькій церкві костел Святого Миколая та колишню єпископську резиденцію у Києві. Римо-католикам проте дозволяється відправляти у костелі щоденні ранкові меси, а також проводити недільні та святкові богослужіння. Римсько-католицька церква висловлює невдоволення з приводу відхилення їхніх запитів відносно повернення майна у містах Севастополі, Сімферополі, Чернівцях, Дніпропетровську, Львові та Миколаєві.

Не спостерігалось поступу у вирішенні давньої запеклої суперечки довкола неналежного використання території єврейського кладовища у місті Володимирі-Волинському Волинської області. У грудні 2002 року місцевий суд постановив припинити зведення

багатоквартирного житлового будинку на території кладовища. Однак, за розпорядженням Володимир-Волинської міської Ради, протягом 2003 року будівництво було завершено і більшість квартир заселена. Місцеві іудейські громади скаржаться, що Міністерство юстиції продовжує ухилятися від розв'язання конфлікту.

Мусульманські лідери зауважують, що зволікання уряду з поверненням майна мусульманським громадам підриває авторитет прихильників помірної ісламу. Брак поступу у цій справі, особливо у Криму, змушує мусульман схилитися до радикальних ідей, зокрема тих, що проповідуються кримськотатарськими послідовниками організації "Гізб ут-Тахрір", які виступають за створення всесвітньої ісламської держави. Ісламське духовництво серед іншого скаржиться на неповернення мусульманам мечеті, збудованої у Миколаєві 118 років тому, та осквернення їхніх культових споруд - однієї у Дніпропетровську, а другої, вік якої сягає 150 років, - у кримському місті Масандрі. Вони звертають увагу і на мечеть XVIII сторіччя, що досі лежить у руїнах у прибережному кримському місті Алушті.

Повідомлень про затримання та ув'язнення через релігійні переконання не надходило.

Насильницьке обернення у віру

Не надходило повідомлень і про випадки насильницького обернення у віру, в тому числі неповнолітніх громадян США, викрадених або незаконно вивезених зі Сполучених Штатів, або про відмову надати таким громадянам дозвіл на повернення до Сполучених Штатів.

Антисемітизм

Протягом звітного періоду відбулася низка актів антисемітизму, щонайменше чотири з яких супроводжувалися фізичним насильством. 28 серпня 2005 року група скінхедів напала на двох учнів єшиви в Києві, один із яких зазнав черепно-мозкової травми внаслідок удару по голові пляшкою з-під пива. 31 серпня 2005 року міліція затримала трьох імовірних нападників, звинувативши їх у злісному хуліганстві. Заступник міністра внутрішніх справ Геннадій Москаль 1 вересня повідомив пресі, що інцидент не був зумовлений антисемітськими настроями. Його запевнення було поставлене під сумнів

лідерами єврейської громади. Президент В. Ющенко прилюдно засудив напад.

11 вересня 2005 року у Києві група бритоголових молодиків напала на рабина та його сина. Міліція затримала кількох підозрюваних та інкримінувала їм злісне хуліганство. 12 грудня 2005 року невідомі нападники жорстоко побили кореспондента "Єврейського телеграфного агентства" в Україні. На 1 червня 2006 року слідство у цій справі тривало.

3 лютого 2006 року до синагоги Бродського у центрі Києві увірвався чоловік, який зажадав побачити рабина. Охорона знайшла при ньому ножа і передала затриманого міліції. 6 березня учень єврейської школи змушений був скористатися пневматичним пістолетом, захищаючись у вагоні метрополітену від чотирьох чоловіків, які повалили його на підлогу, викрикуючи антисемітські гасла. Учень вистрілив в обличчя одному з нападників з пістолета, якого він придбав одразу ж після згаданих вище подій 28 серпня. Зловмисники були заарештовані на місці інциденту. 21 квітня 2006 року у Дніпропетровську група скінхедів побила учня ешиви і поранила його холодною зброєю. Міністерство внутрішніх справ 5 травня 2006 року повідомило, що проти нападників порушено кримінальну справу за хуліганство. Міністерство також зауважило, що слідчі продовжують вивчати мотиви злочину, і це, ймовірно, може призвести до висунення звинувачення у розпалюванні міжнаціональної ворожнечі.

Міліція Сімферополя продовжує розстежувати інцидент, що стався у січні 2005 року, коли група скінхедів накинулася на 13 учнів єврейської денної школи "Шабат". Двох учениць, які стали жертвами цього нападу, довелося госпіталізувати.

Немає жодних ознак, що правоохоронні органи розстежують напади на двох рабинів в Одесі та учня ешиви у Донецьку. Так само не надходило повідомлень про просування у двох інших справах про напади на рабинів, скоєних у 2004 році в Києві поблизу синагоги Бродського.

Було зареєстровано і кілька актів вандалізму по відношенню до синагог, кладовищ і меморіалів жертв Голокосту, зокрема у Севастополі, Дніпропетровську та Одесі. Дії міліції часто були неефективними, особливо у Дніпропетровську, однак у деяких випадках правоохоронні органи вживали дієвих заходів. Так, наприклад, 6 червня Служба Безпеки України затримала підозрюваного в оскверненні меморіалу жертв Голокосту 23 березня 2006 року у Севастополі. Крім того, 7 лютого 2005 року було винесено вирок чотирьом неонацистам, які у 2004 році плюндрували надгробки на

єврейському кладовищі у Донецькій області. Двох дорослих нападників засуджено до позбавлення волі умовно, а двох неповнолітніх - до "примусових виховних заходів" під наглядом батьків. Як повідомляли засоби масової інформації, місцева іудейська громада наполягала на пом'якшенні вироку, оскільки всі четверо були вихідцями з українських малозабезпечених родин. У Рівному міська влада відновила меморіал "Сосонки", осквернений у 2004 році.

Відсутні ознаки того, що міліція продовжує розшукувати вандалів, які у 2004 році зруйнували кілька десятків надгробків на іудейській та християнській ділянках Куренівського кладовища у Києві.

Попри посередницькі зусилля з боку лідерів місцевих іудейської та греко-католицької церков, суперечка між християнами та іудеями довкола спорудження хрестів на старому єврейському кладовищі у місті Самборі на Львівщині залишається невирішеною. 3 травня 2006 року Верховний адміністративний Суд України відхилив клопотання Об'єднаних рад радянського єврейства про передання їм цього кладовища у власність.

Вияви антисемітизму мали місце і у громадському житті. Так, наприклад, 8 серпня маргінальна Українська консервативна партія, пов'язана з антисемітською Міжрегіональною академією управління персоналом (МАУП) - сумнівним навчальним закладом, котрий, як багато хто вважає, займається торгівлею дипломами, - опублікувала "відкритого листа" до Президента В. Ющенка, в якому закликала притягнути до кримінальної відповідальності рабинів-хасидів "за поширення в Україні іудо-нацистського вчення".

На парламентських виборах 2006 року Українська консервативна партія набрала всього 0,09% голосів виборців. Незважаючи на активну агітаційну кампанію, партії не вдалося пройти тривідсотковий бар'єр, щоб потрапити до Верховної Ради.

Антисемітські публікації часто з'являлися у малотиражних газетах і бюлетенях, однак подібні матеріали рідко публікують загальнонаціональні видання.

МАУП, що отримує значну фінансову допомогу від кількох близькосхідних держав, залишається найактивнішим осередком антисемітизму в країні. Цей заклад видає

щомісячний журнал "Персонал" і щотижневу газету "Персонал-плюс", діяльність яких є предметом розстеження, що його провадить Генеральна Прокуратура. За даними єврейських організацій, на МАУП припадає 85% антисемітських матеріалів, що з'являються в Україні протягом року. 5 грудня Президент В. Ющенко зробив офіційну заяву, в якій піддав критиці МАУП за її антисемітські публікації. Президент видав також розпорядження, яким заборонив підготовку державних службовців у філіях МАУП, а також дав доручення Міністерству освіти переглянути ліцензії, видані всім регіональним відділенням МАУП. У березні 2006 року сім з п'ятдесяти філій МАУП, що діють по всій країні, було закрито через ліцензійні зловживання, характер яких не уточнювався. У своєму інтерв'ю національному телебаченню від 23 січня 2006 року міністр закордонних справ Борис Тарасюк також наголосив, що "в Україні немає місця жодним проявам антисемітизму чи ксенофобії".

Поступ у сфері релігійної свободи

Протягом звітнього періоду було зареєстровано свідчень позитивних тенденцій у сфері свободи совісті.

23 вересня 2005 року Президент В. Ющенко видав указ, згідно з яким наукові та освітні установи всіх рівнів повинні підсилити у своїй діяльності елементи, що сприяють підвищенню рівня толерантності й міжконфесійного порозуміння. Указ "Про заходи зі здійснення державної політики у сфері міжнародних відносин, релігій та церков" містить розпорядження щодо негайного відновлення діяльності створеної у 2002 році Міжвідомчої комісії, першочерговими завданнями якої має бути повернення майна релігійним організаціям. Згідно з указом, уряд почав підготовку до належного відзначення 65 річниці трагедії Бабиного Яру - масового знищення євреїв нацистами у Києві у вересні 1941 року. 15 березня Кабінет Міністрів відновив роботу Міжвідомчої комісії.

20 січня 2006 року Президент видав указ, яким дав розпорядження Міністерству юстиції підготувати нову редакцію Закону "Про свободу совісті та релігійні організації", який має вдосконалити нормативно-правову базу у сфері повернення майна релігійним організаціям, а також розширити для призовників можливості проходження альтернативної (не військової) служби.

9 березня 2006 року голова Секретаріату Президента сформував робочу групу для

вивчення та пошуку шляхів вирішення проблем, що виникають у відносинах між церквою і державою, а також для розробки законодавства у сфері релігійної свободи.

4 квітня 2006 року Верховна Рада прийняла поправки до Закону про військовий обов'язок і військову службу, якими передбачено відстрочку від призову в армію для студентів денних відділень теологічних навчальних закладів, а також їхніх випускників, які мають духовний сан. Закон звільнює їх і від військових зборів.

25 квітня 2006 року міністр оборони Анатолій Гриценко видав розпорядження щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців і гарантування їхнього конституційного права на свободу совісті. Над розробкою цього розпорядження разом з Міністерством оборони активно працювали представники УПЦ Київського та Московського патріархатів, Греко-католицької та Римсько-католицької церков, а також Всеукраїнського союзу баптистів.

Під час виборів до Верховної Ради та місцевих органів влади у березні 2006 релігійні організації здебільшого уникали політичної заангажованості. Так, наприклад, не підтримуючи жодну з політичних партій, лідери більшості церков закликали свою паству молитися за вільні й чесні вибори. Правозахисні організації відзначили, що це позитивно відрізняє останню виборчу кампанію від президентських виборів 2004 року, коли священики УПЦ МП у східній частині країни активно агітували за тодішнього прем'єр-міністра Віктора Януковича. Вони читали спеціальні молитви за Януковича, переконуючи паству голосувати за нього, і водночас паплюжили опозиційного кандидата Віктора Ющенка, якого називали "прислужником сатани".

Уряд продовжує повертати релігійним громадам майно, конфісковане у них радянським режимом. Так, наприклад, протягом звітного періоду уряд повернув віруючим вісім православних храмів у Харківській області, у тому числі церкву Святої Покрови; Рождественський монастир і монастир Святого Хреста у Хмельницькій області (УПЦ МП); римсько-католицьку церкву Святого Іоанна у Житомирі; резиденцію римсько-католицького митрополита у Львові; німецьку лютеранську церкву в Одесі; а також синагоги у Луцьку й Сумах.

Російська православна церква за кордоном висловила задоволення з приводу урядового врегулювання конфлікту між нею та РПЦ КП довкола права власності на церкву Святої Трійці в Одеській області. Суперечку було розв'язано у суді, який прийняв рішення на

користь РПЦ за кордоном.

ДДСР провів низку робочих нарад з Міністерством закордонних справ, Міністерством внутрішніх справ, Комітетом охорони державного кордону, Державною митною службою, Державним комітетом з туризму та іншими відомствами з метою підготовки до прибуття прочан, які щороку приїждять до Умані, де поховано ребе цадика Нахмана - засновника брацлавського хасидського руху. За повідомленнями засобів масової інформації, у 2005 році Умань відвідало понад 20 тисяч прочан-хасидів, більше, ніж будь-коли за всі роки незалежності України.

У Меджибожі (Хмельницька область) міська влада допомагає місцевій єврейській громаді будувати нову синагогу та готель для прийому прочан-хасидів.

На прохання місцевих єврейських організацій міська влада Кіровограда заборонила будівництво на місці вшанування жертв Голокосту. Єврейська громада отримала дозвіл на побудову там невеликого меморіалу і закладення парку.

Відгукнувшись на заклики американських і європейських дипломатів, провідних неурядових організацій і міжнародних наукових установ, Міністерство освіти 9 березня 2006 року відійшло від своєї традиційної позиції та офіційно визнало богослов'я академічною дисципліною. За відсутності такого визнання на майбутніх теологів не поширювалися пільги, якими користувалася більшість студентів, зокрема вони не мали права на відстрочку від проходження військової служби. Також випускникам теологічних навчальних закладів було важко знайти роботу в Україні, оскільки їхні дипломи офіційно не визнавалися.

Розділ III. Ставлення у суспільстві

Толерантні міжконфесійні відносини у суспільстві в цілому сприяють релігійній свободі, однак суперечності у стосунках між керівництвом конкуруючих релігійних організацій у деяких випадках негативно позначаються на стосунках між окремими релігійними течіями.

Впродовж звітного періоду вищі ієрархи УПЦ МП не раз звинувачували прихильників УПЦ КП у нападах на священиків та захопленні кількох храмів УПЦ МП. При цьому представники УПЦ МП згадували інциденти, що сталися у Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях, і стверджували, що до подібних дій парафіян і духівництво УПЦ КП підштовхнули успіх Помаранчевої революції, обрання В. Ющенка Президентом та ознаки того, що вселенський патріарх може визнати УПЦ КП канонічною православною церквою в Україні.

УПЦ КП спростовувала ці звинувачення, зауважуючи, що багато колишніх парафій УПЦ МП, скориставшись своїм законним правом, змінили юрисдикцію, перейшовши з УПЦ МП до УПЦ КП. Патріарх Філарет повідомив, що в Острозі Рівненської області 27 жовтня 2005 року священики УПЦ МП та їхні прибічники з Криму залякували парафіян Святовознесенської церкви, які перейшли з УПЦ МП до УПЦ КП з дотриманням усіх юридичних вимог, та знущалися з них.

Представники Російської православної церкви за кордоном скаржаться, що УПЦ МП намагається відібрати у них храмову споруду у Малині Житомирської області, а також чинить тиск на місцеві органи влади, аби не допустити реєстрації громади РПЦ за кордоном у Хотині Чернівецької області.

УПЦ МП звинувачує УГКЦ у розширюванні сфери свого впливу за рахунок регіонів, де традиційно домінував Московський патріархат. Цей закид, імовірно, був викликаний планами УГКЦ заснувати свій патріархат і рішенням кардинала Гузара перенести свою резиденцію зі Львова до Києва 21 серпня 2005 року, яке вкрай негативно сприйняла УПЦ МП.

Євангельські протестантські групи скаржилися на діяльність групи "Діалог", яку вони та правозахисні організації вважають передовим загоном УПЦ МП, що намагається культивувати у громадян вороже ставлення до неправославних християн.

6 лютого 2006 року Асоціація християнських журналістів, видавців та електронних засобів масової інформації піддала критиці телевізійний канал "СТБ" за трансляцію програми, спрямованої проти євангельських церков. Як зазначає Асоціація, у програмі перекручувалися основи віровчення традиційних протестантських церков, у тому числі лютеранської та баптистської, причому євангельських протестантів було названо "сатаністами".

17 квітня на прес-конференції президент провідної християнської протестантської медіа-групи Сергій Бельбоєць піддав критиці передачі, що їх він назвав "телесеріалом", а також публікації у пресі, в яких євангельських християн змальовували "фанатиками" і "сектантами". Він закликав усі церкви країни "пліч-о-пліч" захищати християнські цінності.

Лідери мормонів стверджують, що їхні прихильники зазнають дискримінації з боку деяких урядовців, УПЦ МП та УПЦ КП. Вони висловлюють стурбованість намаганнями цих церков перешкодити заснуванню мормонської громади у Чернівцях. В офіційних листах до міської влади УПЦ МП та УПЦ КП звинуватили мормонів у зазіханні на "православне місто".

Мусульманські лідери Криму, як і члени Меджлісу кримсько-татарського народу - авторитетної неофіційної організації, що представляє інтереси кримських татар, звинувачують УПЦ МП у роздмухуванні антимусульманських та антитатарських настроїв на півострові. Згідно з повідомленнями, священики УПЦ МП у Криму переконують членів російських воєнізованих формувань, які називають себе козаками, що насильство щодо мусульман і татар виправдане, оскільки його метою є "захист православ'я" у Криму.

Члени Меджлісу та деякі кримські правозахисні групи критикують кримську владу за дозвіл на використання у школах підручників, які містять історично некоректні та провокаційні тези про татар і мусульман. При цьому правозахисники особливо часто вказують на популярний підручник Віктора Мисана "Нариси з історії України", що містить понад 20 фрагментів, де мусульмани згадуються у відрапливому контексті. Зокрема, у ньому написано, що татарські діти буцімто часто використовували "літніх і німечих українських бранців як живі мішені для стрільби з лука та рубали їх шаблями, вправляючись у фехтуванні". Підручник для 8 класу "Історія України. XVI-XVIII сторіччя", автором якого є А.К. Швидко, також змальовує мусульман у негативному світлі. В ньому, зокрема, помилково стверджується, що "не було такого року, щоб татари не нападали на Україну, палили її села та міста, вбивали і брали у полон її людей". Одна з найбільших кримських правозахисних груп вважає, що така дезінформація створює у молоді враження, що "татари - зло для України, і що вбивати й грабувати їх - то шляхетна справа".

Розділ IV. Політика уряду США

Уряд Сполучених Штатів обговорює питання релігійної свободи з українським урядом у загальному контексті своєї політики, спрямованої на утвердження прав людини. Більшість закордонних релігійних діячів, які працюють в Україні, є громадянами США, і Посольство при потребі вживало заходів, аби забезпечити їм можливість відстоювати свої права згідно з законом.

Посольство уважно стежило за судовим розглядом справ, що стосуються відновлення релігійних прав і свобод представників різних деномінацій. Зокрема, співробітники Посольства проводили моніторинг у справах, порушених за фактами плюндрування могил у Самборі та Володимирі-Волинському й вимагали від Генеральної прокуратури пояснень з приводу спроб відчуження у Союзу баптистів будівлі у центрі Києва.

Протягом звітного періоду посол США у розмовах і листуванні з вищими посадовими особами, разом із Президентом, прем'єр-міністром, міністром юстиції та міністром транспорту, обговорював низку проблем, пов'язаних із поверненням майна, що належало релігійним громадам, та збереженням культурної спадщини.

Кілька разів посол порушував питання міжконфесійної толерантності й боротьби з антисемітизмом. Він спонукав уряд звернути увагу на антисемітську діяльність фінансованої з-за кордону МАУП і закликав Міністерство внутрішніх справ, Генеральну прокуратуру та Дніпропетровську міську владу адекватно відреагувати на антисемітські інциденти. 5 грудня Президент В. Ющенко засудив антисемітизм і ксенофобію у всіх їхніх проявах.

У липні 2005 року посол надіслав листа міністру освіти, де наполягав на офіційному визнанні богослов'я академічною дисципліною, вказуючи на складність ситуації, в якій перебували студенти-теологи. 9 березня 2006 року Міністерство освіти офіційно визнало богослов'я академічною дисципліною, чого було досягнуто частково завдяки зусиллям Посольства.

Протягом звітного періоду Посольство підтримувало тісні контакти не лише з духівництвом, а й з мирянами - лідерами релігійних громад і представниками організацій соціальної допомоги, які діють при релігійних об'єднаннях, зокрема співробітниками "Карітасу", Американського єврейського об'єднаного комітету з розподілу фондів та Національної конференції радянського єврейства, які працюють у країні. Крім того, Посольство організувало зустрічі з цими громадами для членів Конгресу Сполучених

Штатів та інших офіційних осіб США, які відвідували Україну.

Працівники Посольства провели низку зустрічей і з лідерами мусульманських громад Києва та Криму з метою кращого ознайомлення з їхніми проблемами. Зокрема, 10 квітня 2006 року посол відвідав пленарну сесію Конгресу духовного директорату мусульман України і особисто зустрівся з муфтієм України Шейхом Ахмедом Тамімом.

Посольство профінансувало участь трьох груп у Програмі міжнародних відвідувань для громадських лідерів з метою розширення релігійної свободи та підвищення рівня толерантності. У вересні 2005 року Сполучені Штати відвідали три експерти з правових питань Міністерства юстиції та ДДСР. Їхньою метою було ознайомлення з федеральним і місцевим законодавством, а також законодавством штатів у частині, що стосується релігійних організацій, та вивчення підходів до збереження об'єктів релігійної спадщини, зокрема кладовищ, у великих містах. У листопаді 2005 року у США побувала група священиків найчисленніших релігійних деномінацій, котрі мали змогу переконатися, наскільки важливою є роль міжконфесійного діалогу у зміцненні громадянської толерантності в американському суспільстві. (Представника УПЦ МП наполегливо запрошували взяти участь у програмі, проте він відхилив цю пропозицію). У квітні 2006 року група письменників і дослідників, що спеціалізуються на темах Голокосту і Голодомору в Україні 1932-1933 років, здійснила подорож до Сполучених Штатів, де мала змогу ознайомитися з тим, як у США зберігають і передають наступним поколінням пам'ять про Голокост та інші трагічні сторінки історії, зокрема про епоху рабовласництва та інтернування американців японського походження у роки Другої світової війни.

У звітному періоді Посольство схвалило план надання гранта Українському Католицькому університетові терміном на 8 місяців для проведення досліджень стану релігійної свободи у країні та опублікування результатів на його широко відвідуваному і авторитетному веб-сайті. Посольство взяло участь і у фінансуванні щорічного київського фестивалю єврейської народної музики "Клейзмер".

Інститут релігійної свободи

www.irs.in.ua

Джерело: [сайт Посольства США в Україні](#)